

Оскільки відзнаки офіційно не скасовані, доцільно удосконалити педагогічну оцінку, зробити все можливе, щоб вона стимулювала дітей до активної навчальної діяльності, виховувала в них найкращі моральні риси [3, 162].

Висновки... Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що проблема оцінювання на уроках музики потребує оволодіння педагогами діагностичними методиками та більш майстерного професійного використання багатобальної шкали оцінок. Не менш важливо навчати школярів рефлексії (самооцінки власної діяльності). Значний дидактичний досвід, накопичений у педагогічній теорії, слід неупереджено й творчо опрацювати. Це допоможе вчителю замінити формальну педагогічну оцінку особистісно зорієнтованою, без якої не можлива гуманізація навчально-виховного процесу, зокрема на уроках музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Амонашвили Ш.А. Обучение. Оценка. Отметка. – М.: Знание. – 1980. – 96с.
2. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної освіти / МОН України; інститут педагогіки АПН України. – К.: Перше вересня; Шкільний світ. – Х.: ФОЛІО, 2000. – 126с.
3. Московська Т. Оцінювання – обов'язковий елемент кожного уроку // Завуч. – 2007. – №19-20. – С.23.
4. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.
5. Проектирование, обеспечение и контроль качества образования и образовательных услуг: Материалы Третьей Всероссийской конференции по качеству образования и Пятой Международной конференции „Развитие через качество”. – Москва-Тольятти: Изд-во „Тол ПИ”, 2000. – 144 с.
6. Ростовський О.Я. Оцінювання музично-освітніх досягнень учнів на уроках музики як педагогічна проблема // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету. – Ніжин: НДПУ. – №2. – 2001. – С.5-11.
7. Рукасова С. Оцінювання знань учнів як педагогічна проблема // Рідна школа. – 2003. – №4. – С.36.
8. Семко М.І. система оцінювання результатів музичної освіти школярів: Автореф. дис. пед. наук: 13.00.07 / Київський інститут проблем виховання АПН України. – К., 2001. – 19с.
9. Сухомлинский В.А. Избр. пр-я: В 5-ти т. / Редкол.: Дзеверин А.Г. (пред.) и др. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.2. – 718с.

Аннотація

С.Л.Семчакевич

Особенности оценивания школьников на уроках музыки

В статье рассматриваются особенности оценивания школьников на уроках музыки в условиях личностно-ориентированного обучения

Ключевые слова: оценивание знаний, педагогическая оценка, самооценка, личностно ориентированное обучение.

Summary

S.L.Semchakevych

Peculiarities of Marking of Schoolchildren at the Music Lessons

Peculiarities of marking of schoolchildren at the music lessons in the conditions of personally-oriented education are regarded in the article.

Key-words: marking of knowledge, pedagogical marking, self-marking, personally-oriented education.

Дата надходження статті

„23” квітня 2008 р.

УДК 908 (477.43)

М.В.СОЛОВЕЙ,
кандидат педагогічних наук
(м.Хмельницький)

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ КРАЄЗНАВЧО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

В статті описано тенденції розвитку краєзнавчо-пошукової роботи учнів загальноосвітніх шкіл Хмельниччини у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчо-пошукова робота, туризм, експедиція, особистість.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Загальновідомо, що туристсько-краєзнавча робота відкриває для дітей та молоді широкі перспективи для глибокого осягнення багатих місцевих традицій, осмислення в історичній ретроспективі причин та наслідків різноманітних відношень до людини, суспільства, природи, повернення забутих матеріальних та духовних скарбів. Особливо актуальним, на нашу думку, цей напрям роботи стає сьогодні, коли український соціум активно інтегрується в глобальний світовий простір, що безперечно призведе до зміни цінностей і мотивації життєдіяльності

людини. Виникає небезпека відторгнення особистості від традиційних принципів буття, можливо й нівелювання морально-етичних устоїв, що закладені в ментальних ознаках українства. У зв'язку з означеним виникає необхідність на основі історико-педагогічної ретроспективи осмислити традиційні форми виховної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл з позицій сучасних соціокультурних процесів, визначити їх місце та роль у формуванні особистості.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Нинішня пізнавальна ситуація у сфері шкільного краєзнавства України характеризується значною кількістю наукових розробок і фундаментальних досліджень з історії досліджуваного питання. Цілісну картину з історії шкільного краєзнавства у 20-30-х роках ХХ століття подає О.В.Сухомлинська з колективом [1], яка аналізуючи його розвиток, доводить, що краєзнавча робота позитивно впливала на формування любові до рідної землі, почуття патріотизму, виступала одним із напрямів українізації освіти.

Тенденції розвитку шкільного краєзнавства у цей же період розкривають Л.Л.Бабенко [2], В.Бенедюк [3], Т.О.Самоплавська [4]. Деякі аспекти динаміки цього процесу відмічає М.Ю.Костриця [5], який вказує, що шкільна туристсько-краєзнавча робота була стійким педагогічним явищем як у 40-х роках, так і в другій половині ХХ століття. Значний внесок у розвиток теорії і практики шкільного краєзнавства в цей час зробили М.П.Откаленко, В.П.Замковий, П.А.Бурдейний, С.Д.Бабишен, А.С.Волкова, В.П.Корнеєв, Т.Б.Тетерський, І.Т.Прус, Є.Й.Шипович, М.Т.Янко та багато інших українських педагогів, методистів і вчителів.

Цікавими з точки зору заявленої теми є дослідження В.В.Обозного [6], А.В.Лисенко [7], Т.А.Міщенко [8], які з позицій сучасної методології аналізують історико-педагогічний аспект краєзнавства у підготовці вчителів загальноосвітньої школи.

В цілому з цього питання нами виявлено і опрацьовано понад 500 джерел (монографії, дисертації, статті, навчально-методичні посібники тощо), а також окремі матеріали з фондів Державного архіву вищих органів влади України, Державного архіву Хмельницької архіву, поточного архіву Управління освіти і науки Хмельницької облдержадміністрації та обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді [11]. Науковий аналіз педагогічного досвіду другої половини ХХ століття вказує на те, що краєзнавча робота усвідомлювалась як важлива складова пізнавальної діяльності, широко практикувався у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл. Численні приклади цієї роботи подають А.Й.Піщанський, М.С.Любченко, В.І.Смужаниця, Є.Й.Шипович, М.І.Щербань [12] та інші.

Разом з тим досліджень, які відображають регіональний аспект проблеми, ще недостатньо. У цьому контексті ми виділяємо хіба що роботи Н.Ю.Рудницької [9], яка аналізує шкільне краєзнавство у загальноосвітніх закладах Волині у 1917-1932 роках та І.О.Андрухова [10], який описує виховну діяльність молодіжних товариств у Галичині (1894-1939) і у цьому контексті акцентує увагу на краєзнавчому русі учнів гімназій.

Формулювання цілей статті... Мета нашої роботи полягає у здійсненні аналізу основних тенденцій краєзнавчої роботи учнів загальноосвітніх шкіл Хмельниччини у другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу... В процесі аналізу наукових та емпіричних даних з'ясовано, що позакласна і позашкільна краєзнавча діяльність учнів перебувала в динамічній залежності і взаємодії із соціально-політичними процесами, які характеризували життєдіяльність країни і добре диференційована в часі. Простежується стала орієнтація на вивчення природничо-географічних умов та виробничих відносин локально малих територій з подальшим використанням зібраних матеріалів на уроках географії, що відповідало краєзнавчому принципу вивчення цього предмета. Проблеми людини, історії, духовної і матеріальної культури розглядалися переважно з точки зору і в контексті ідеології побудови комуністичного суспільства.

Упродовж досліджуваного періоду основними організаційними формами позакласної роботи з краєзнавства в межах країни були Всесоюзні експедиції „Червоних слідопитів”, „Шляхами семирічки”, „Моя Батьківщина – СРСР”. Ідеологічні за своєю суттю, вони орієнтували педагогів і їх вихованців на всебічне вивчення, насамперед, історії комуністичної партії, життя і діяльності В.І.Леніна, виробничої діяльності людей. Ідейно-політична спрямованість навчально-виховного процесу автоматично ставала головним принципом краєзнавчої роботи, який органічно поєднувався з принципом зв'язку навчання з життям, що зумовлювало юних краєзнавців до вивчення практики комуністичного будівництва, досягнень у господарських справах на кожному конкретному етапі розвитку держави.

На початку 50-х років в контексті означених експедицій у школах Хмельниччини були започатковані і в подальшому широко практикувались екскурсії до могил полеглих героїв революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн. Подорожі рідним краєм проводились за заздалегідь розробленими маршрутами, методично спрямовувались на розширення знань з історії, географії, природознавства, літератури, в контексті і з позицій ідеології і державної політики того часу. На допомогу юним мандрівникам обласною дитячою екскурсійно-туристичною станцією був розроблений і виданий за редакцією С.Д.Бабишина [13] путівник по визначних місцях. Мета його полягала в тому, щоб надати допомогу юним краєзнавцям у вивченні багатств свого району, області, ознайомлені з історичними

місцями громадянської і Великої Вітчизняної війни, а також боїв за владу Рад, з місцями перебування діячів вітчизняної науки, мистецтва і літератури, археологічними пам'ятками і таке інше.

Як і в попередні довоєнні роки, краєзнавча робота мала політехнічну спрямованість, що впливало із принципів роботи української радянської політехнічної школи. За завданнями місцевих господарств, громадських організацій школярі розшукували корисні копалини, будівельні матеріали, вивчали ґрунти, боролися з ерозією ґрунтів і шкідниками сільськогосподарських рослин. В архівах знаходимо документи, в яких описана діяльність пошукових загонів Воронківецької школи Старокостянтинівського району, які під керівництвом своїх наставників вивчали подільські фосфорити, широко практикувались зустрічі з новаторами виробництва, земляками, які освоювали цілині землі.

З матеріалів Міністерства освіти України, які зберігаються у 166-му фонді Центрального державного архіву видно, що з початку 50-х років такі форми роботи були характерні для більшості загальноосвітніх шкіл і позашкільних установ усюю Україною. Така діяльність, як свідчать матеріали архіву Хмельницької області, завершувалась піонерськими чи комсомольськими зборами на тему „Широка страна моя родная”, „Життя і діяльність Леніна-Сталіна”, „Наші справи – справи нашої Батьківщини” і таке інше [14].

У 1954 році, у зв'язку із 300-річчям возз'єднання України з Росією значно підвищився інтерес до історії козацького руху та культури. У загальноосвітніх школах створюються учнівські гуртки, які складали рукописні журнали, описували події, пов'язані з історією козацтва, в контексті ідеології того часу.

У другій половині 50-х років, коли країна відзначала 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, у загальноосвітніх школах створюються пошукові загани червоних слідопитів, зусиллями яких написана історія багатьох сіл, шкіл, колгоспів, радгоспів. Факти, зібрані такими творчими об'єднаннями, до певної міри були використані при складанні вище згаданого путівника. В цей час набуває розвитку рух Червоних слідопитів. Експедиційні загани школярів розшукували імена революціонерів, героїв громадянської і Великої Вітчизняної воєн, воїнів, які визволяли рідний край. Наприклад, учні Новоселицької середньої школи Полонського району встановили імена та адреси воїнів, які полягли за визволення села. Цей напрям мав значне поширення, практично у кожній школі області діяли аналогічні пошукові загани. Сотні школярів долучались до святої справи – повертали пам'ять про тих, хто поліг за свободу. Особливо активно працювали у цьому напрямі юні краєзнавці Шепетівського та Славутського районів, де проживало багато учасників партизанського руху.

У 1964 році було створено експедиційний загін у Западинецькій загальноосвітній школі I-III ступенів Красилівського району, який під керівництвом вчителя історії М.П.Мормолюка переріс у загальношкільний клуб „Пошук”. В результаті пошукової роботи встановлено зв'язки з ветеранами військових частин, які визволяли рідний край, встановлено 60 невідомих імен бійців і офіцерів, похованих у братській могилі, розшукано 30 сімей загиблих воїнів. Клуб і його члени – юні краєзнавці, були активними учасниками всіх краєзнавчих експедицій впродовж багатьох років, учасниками республіканських і Всесоюзних зльотів Червоних слідопитів. Зібрані ними матеріали лягли в основу шкільного музею бойової Слави.

Кінець 50-х початок 60-х років XX ст. знаменували інші важливі для того часу історичні події і дати: 90-річчя з дня народження В.І.Леніна і 60-річчя РСДРП. У зв'язку з цим масовий краєзнавчий рух зростає. Юні краєзнавці під керівництвом своїх наставників продовжували вивчати історію комуністичної партії Радянського Союзу, шлях транспортування газети „Іскра”, досліджували ленініану свого рідного краю тощо. Незмінними залишались теми Жовтневої революції та Великої Вітчизняної війни, здійснювались походи „Дорогами Слави”, партизанських рейдів і таке інше. Пошукові загани школярів розшукували учасників Жовтневої революції, проводили з ними традиційні піонерські збори-зустрічі, на яких ветерани розповідали про зміни, які відбулися в державі на їхніх очах [15]. Активно працювали юні краєзнавці у Білогірському, Волочиському, Вільковецькому, Новоушицькому, Полонському та ін. районах.

У 60-ті роки учнями загальноосвітніх шкіл було зібрано чимало матеріалів з історії комуністичного руху та ленінської тематики. У школах відкривались музеї та кімнати В.І.Леніна, зали бойової та трудової Слави. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід роботи вчителя з Копистинської загальноосвітньої школи Хмельницького району В.К. Рубана, який розробив програму пошукової роботи на багато років і через піонерську організацію спрямував справу так, що невдовзі у школі було зібрано значний матеріал про життя В.І.Леніна і його соратників. З позицій сьодення це може видаватись зайвим і недоцільним. Однак то був інший період життя і педагогічної діяльності, і все, що робили вчителі, сподвижники своєї справи, було щирим і педагогічно доцільним з точки зору часу розгортання подій.

На початку 60-х років стимулом для подальшого розвитку шкільного краєзнавства стала підготовка матеріалів до написання історії міст і сіл України. Долучались до цієї масштабної роботи і школярі. Було зібрано і систематизовано десятки тисяч фактів, матеріалів, справ, які лягли в основу історичних

нарисів, музейних фондів, кімнат (залів) бойової і трудової слави, в яких розміщувались описи історії рідного краю, описи трудових справ, біографії прославлених земляків. Це відбувалося в умовах творчої, піднесеної праці з глибокою вірою у світлі високі ідеали.

Звітуючи про роботу шкіл міста Хмельницького по підготовці до 50-річчя „Великого Жовтня” на раді міського відділу освіти було відзначено, що „...в усіх школах створені музеї, зали або кімнати, в яких розміщені матеріали, зібрані Червоними слідопитами: у школі №3 цікаву роботу проводили у музеї Проскурівського підпілля, у школі-інтернаті №2 у залі-музеї народної слави Поділля”[16].

Адміністративна та ідейно-політична спрямованість краєзнавчого руху підсилювалась діяльністю Міністерства освіти УРСР. З цією метою, наприклад, спільно з ЦК ВЛКСМ було оголошено і проведено ряд естафет та експедицій, як-от: „Експедиція сміливих”, „По етапах великого шляху”, „Давайте познайомимось”. При цьому педагоги загальноосвітніх шкіл насамперед опікувались, щоб справи старшого покоління людей усвідомлювались як взірець патріотизму, прагнули, щоб на духовному рівні у кожної зростаючої особистості було сформоване почуття любові до рідного краю, пошана до людини-воїна, трудівника. Значно підсилювала цю тенденцію експедиція школярів „Дорогами семирічки”. Реалізуючи завдання експедиції, керівники дитячих творчих об'єднань, груп, колективів застосовували різні форми роботи. Поряд із традиційними, як-от збір матеріалів про успіхи місцевих господарств, проводились екскурсії на підприємства, одноденні та багатоденні походи та експедиції. В архіві обласного центру туризму і краєзнавства ми відшукали звіт про одну із таких експедицій, яку провів вчитель Томашівської загальноосвітньої школи Дунаєвецького району *Станіслав Володимирович Шевчук* територією Хмельницької і сусідньої Тернопільської областей. Подорож тривала 11 днів. Діти разом із своїми керівниками пройшли і проїхали на велосипедах понад 630 кілометрів, загартувались і пізнали багато цікавого про рідний край, його історію, людей. Експедиція-подорож спонукала юних краєзнавців до вивчення реального сектору економіки, історичних та культурних пам'яток рідного краю нашої і сусідньої областей, залишила незабутні враження. У щоденнику подорожі читаємо: *„День перший. 18 червня (четвер) З усіх кінців села о 6 год. ранку починають з'їжджатись юні туристи. В білих панамач, спортивній формі, тільки червоні прапорці майорять на рулях велосипедів. О 7 год. ранку зібрались всі на подвір'ї школи. Йде остання перевірка спорядження, перевючення багажу. А ось і прощальна лінійка. У своєму слові директор школи, вчителі, батьки бажають гарної дороги. Учні відчують відповідальність. Сяють очі... Прощальне коло на площадці рідної школи і рівною колоною вирушили в похід. Довго ще йшли за нами батьки, вчителі, аж за село. Поле зустрічає юних мандрівників росяними хлібами, запахом літа. Шумлять шини по накоченій дорозі”*. Дитячим почерком зафіксовано кожен день подорожі, описані місця, в яких вони побували: *„завод трансформаторних підстанцій м. Хмельницький, картонно-паперовий комбінат смт Понінка, завод художньої кераміки м.Полонне, школа, де навчався піонер-герой Валя Котик у м. Шепетівка, старовинний Остріг, Кременець, Шумськ”*. На сторінках цього документа читаємо враження дітей і уявляємо, якою емоційно насиченою була подорож, особливо після відвідування музеїв В.Котика у м. Шепетівка, В.Шишковського у м.Шумську.

В кінці 50-х на початку 60-х років С.Д.Бабишин на прикладі роботи шкіл Хмельницької області розвиває ідеї зв'язку навчання з життям, теоретично обґрунтовує зміст, форми і методи щодо зв'язку виховання з життям і підготовки учнів до праці. На основі проведених досліджень доводить, що результати краєзнавчої роботи можуть сприяти творчому і професійному самовизначенню особистості, її духовному збагаченню, формуванню „...високого і благородного почуття про красу творчої праці”[17].

Аналізуючи досягнення шкільного краєзнавства в Україні, М.С.Лейбельман і А.Й.Піщанський [18] зауважували, що з 1963-1964 навчального року більш цілеспрямованою стає співпраця юних краєзнавців з науковими установами. Колишній завідувач обласним відділом освіти С.Д.Бабишин [19] наводив численні приклади такої роботи. Так, школярі із Сатанівської школи Городоцького району зацікавились походженням старовинних надмогильних знаків, знайдених на околиці селища Сатанів і з допомогою науковців встановили, що вони є частиною сакральної скульптури XVII століття, описали старовинний замок та фортифікаційні споруди краю. Юні археологи із Жванецької школи Кам'янець-Подільського району під керівництвом вчителя Б.М.Кушніра та за участю експедиції АН СРСР досліджували старожитності рідного краю.

Урізноманітнювались форми і методи краєзнавчо-пошукової роботи і в інших школах. Описуючи досвід роботи школи №5 м.Хмельницького, її директор, пізніше професор і академік АПН Білорусії Д.І.Водзінський [20] відзначав, що школярі вивчають природу, історичне минуле і сучасне громадянське життя краю, беруть участь у ближніх і далеких походах. Осередком такої роботи був краєзнавчий гурток, який мав секції: натуралістичну, географічну, історичну, культури, економіки і топоніміки. Під керівництвом своїх наставників юні краєзнавці проводили екскурсії в краєзнавчі та історичні музеї, на археологічні розкопки, зустрічались з учасниками історичних подій, проводили вечори та ранки на краєзнавчу тематику, збирали різні колекції, випускали газети, журнали, тощо.

В подальшому у 70-ті роки експедиційні форми роботи активно впроваджував методист обласної дитячої туристично-екскурсійної станції В.І.Якубовський [21]. Значну допомогу юним краєзнавцям в організації експедиції надали співробітники кафедри археології Кам'янець-Подільського університету. Дослідження закінчилось досить успішно. На розкопках болохівського міста Божьська, що існувало у XII-XIII століттях, було виявлено речовий скарб коштовностей та жіночих прикрас, які віднесені до видатної пам'ятки ювелірного мистецтва південно-західної Русі. Зусиллями юних археологів було відкрито близько ста різночасових стоянок, 38 стародавніх поселень і таке інше. Зібраний речовий матеріал було систематизовано і передано в державні музеї області у фонди постійно діючих виставок.

70-ті початок 80-х років увійшли в історію України як період розвинутого соціалізму, або як епоха застою та спроби реформ. Дослідження показують, що в цей час партійні та радянські органи особливо ретельно відстежують виховні функції школи. Основні завдання, які перебували в центрі уваги педагогічних колективів, в першу чергу узгоджувались з формуванням марксистсько-ленінського світогляду, ідейним загартуванням, вихованням у дітей радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму.

Зрозуміло, що краєзнавча робота як засіб виховання чітко орієнтувалась на виконання вище зазначених завдань і повністю відповідала принципам комуністичного виховання. Сприяла цьому і низка заходів, пов'язаних із святкуванням ювілейних дат: 50-ти і 60-ти річчя Великої Жовтневої революції, 100 і 110-ти річчя від дня народження В.Леніна, 50-ти і 60-ти річчя утворення СРСР, річниці перемоги над фашизмом, інші знаменні для соціалістичної держави дати. Пізнання минулого було важливим напрямом краєзнавчої роботи, але визнавались лише ті факти, події, справи, які відповідали змісту комуністичної ідеології.

Апогеєм у такому спрямуванні краєзнавчої роботи школярів була експедиція „Моя Батьківщина СРСР”. Експедиція діяла за такими напрямками: „Ленін і тепер живіший всіх живих”, „В буднях великих будов”, „В боях відстояли Вітчизну свою”, „Ім'я Леніна на прапорі нашім”, „До таємниць природи”, „Від ГПО до туристської майстерності”. Проголошена у 1972 році на відзначення 50-ти річчя СРСР, вона фактично не змінювалась аж до розпаду цієї держави і проголошення незалежності України. Радянські ідеологи цього часу активно працювали над тим, щоб змістити акценти з національних особливостей народів, які населяли велику державу, на їх спільні радянські риси, доводили появу нової спільності людей – „радянський народ”.

У продовж 70-х і 80-х років оголошувались її різні етапи, але незмінною залишилась мета: виховання учнів на прикладі життя і діяльності героїв на революційних, бойових і трудових традиціях комуністичної партії і радянського народу, на прикладі історії Ленінського комсомолу, бойових і трудових подвигів піонерів, молоді. Вивчення архівних документів, емпіричних фактів свідчить, що це була найбільш заідеологізована і консервативна за сутністю краєзнавчо-пошукова експедиція за весь досліджуваний період. Численним пошуковим загонам, що створювались у школах, рекомендувалось працювати за одним із семи напрямів: досліджувати історію рідного краю, природу чи виробництво, архітектуру чи мистецтво, пам'ятки історії чи природи, але обов'язково у контексті ідей комуністичного виховання і його провідних принципів.

Сімдесяті роки для України, як складової єдиної держави СРСР, були часом освоєння мінеральних ресурсів Сибіру, будівництва БАМу, освоєння нечорноземної смуги СРСР. Це вимагало все нових і нових кадрів будівельників геодезистів, геологів. У зв'язку з цим у 1976 році Міністерством освіти СРСР, ЦК ЛКСМ, Міністерством геології СРСР було започатковано геологічний рух школярів. Це була цікава форма пізнавальної діяльності, спрямованої на вивчення природи рідного краю і професійної орієнтації на професії, пов'язані з геологією. На Хмельниччині, за нашими підрахунками, у школах і позашкільних закладах діяло понад 750 творчих учнівських колективів, які під керівництвом педагогів, а в окремих випадках спеціалістів і науковців досліджували геологічні умови рідного краю, складали колекції мінералів та гірських порід. Зібрана колекція стала основою геологічного музею, який створив вчитель географії Берездівської школи Славутського району А.Д.Горянський [22]. Плідно працювали у цьому напрямі В.В.Коваленко з м.Кам'янець-Подільського, В.М.Варава з Городищенської школи Шепетівського району, Б.М.Міхеліс і В.А.Ординат з м.Старокостянтинова, О.М.Галус з Чорного Острова, В.П.Сасін з м.Ізяслава й багато інших керівників гуртків і вчителів.

Вивчення практики роботи шкіл того часу, дослідження періодичних видань, краєзнавчих збірників свідчать про зростання уваги до природоохоронної діяльності в процесі вивчення рідного краю.

Поява екологічної тематики у краєзнавчо-пошуковій роботі школярів дещо зміщувала акценти і вносила певні новації у діяльність загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів. У цьому напрямі цікаву роботу проводили юні краєзнавці з Чорноострівської школи Хмельницького району під керівництвом О.М.Галуса. Школярі досліджували фізико-географічні умови населеного пункту, картографували природоохоронні об'єкти, здійснювали відповідні заходи. Учні Авратинської школи Волочеського району під керівництвом В.Є.Береки в межах свого села розчистили джерела долини річки Південний Буг, а юні краєзнавці з Новоселиці Полонського району здійснили аналогічну роботу в долині

річки Хомора, на ділянці між селами Микулин і Новоселиця. Крім цього юні географи-краєзнавці цієї школи досліджували й інші об'єкти природи рідного краю, зокрема природно-територіальні комплекси долини р. Дружня, проводили тут відповідну природоохоронну роботу [23].

Активізує цей напрям роботи методист обласної станції туристів М.С.Шкварелюк, який відповідав у той час за роботу з геології. Походи школярів наповнюються екологічним змістом, з'являються перші екологічні стежки, туристичні екологічні маршрути. Один із таких маршрутів був прокладений, наприклад, педагогами м.Кам'янець-Подільського [24] і проходив від с.Голосків до с.Привороття, складався з десяти етапів та передбачав виконання певної дослідницької і природоохоронної роботи.

З другої половини 80-х років ми фіксуємо перехідний період у радянському керівництві, початок і кінець чергової реформи школи, ідеї якої мали чітке політичне спрямування і практично не несли новизни у зміст виховання. Ідеї в галузі виховання хоч і були підтримані XXVII з'їздом КПРС, але по суті не несли новизни. Як і в попередні десятиріччя, школа зобов'язана була посилити роботу по утвердженню комуністичної моралі, забезпечувати атеїстичне та інтернаціональне виховання. Школа включала всі засоби виховного впливу з метою виховання нетерпимості до націоналізму, звичаїв, традицій рідного краю.

Наголошуючи на важливості виховання пролетарського інтернаціоналізму, партія піклувалась, щоб в кожній людині була вихована „...культура міжнаціонального спілкування, нетерпимість до націоналізму, до звичаїв і традицій, які заважають комуністичному оновленню життя” [25]. Останнє мало виключно важливе значення для розуміння суті і змісту краєзнавчо-пошукової роботи. Її орієнтація на ідеї класової боротьби, ідеологію побудови комунізму та комуністичної партії була ключовою у реформі змісту виховання учнів загальноосвітньої школи другої половини 80-х років. Організаційною формою залишалась експедиція „Моя Батьківщина – СРСР”, суть і мета якої не змінювалась. Хіба що більш чітко звучав такий напрям, як „В буднях великих будов”. Він наповнювався доволі конкретним змістом і був найбільш масовим через те, що постановами про реформу школи суспільно корисна праця була обов'язковою для всіх учнів 1-11 класів. Можливості для цього були великі. Адже за роки реформи тільки у Хмельницькій області було створено понад 13 тисяч робочих місць на підприємствах, колгоспах, радгоспах, організаціях [26]. Учні старших класів (10-11) залучались до праці в умовах виробництва, а молодші школярі систематично відвідували виробництва під час екскурсій. Відверто кажучи, у багатьох випадках це була формальна робота. Однак ми мали й приклади, коли трудова діяльність учнів по-справжньому була орієнтована на кінцевий результат. У такому контексті працювали, скажімо, заклади освіти м.Кам'янець-Подільського, де під керівництвом М.М.Дарманського діяв своєрідний міський соціокультурний комплекс, у змістовному полі якого перебував практично кожен учень і кожен педагог. Тут дослідницька і пошукова робота безпосередньо поєднувалась із краєтворчою діяльністю і це, безперечно, мало значний соціалізуючий вплив на зростаючу особистість.

Аналіз подій кінця 80-х років показав, що в суспільстві загострювались суперечності між проголошеним курсом і фактичним станом справ у різних сферах життя, в тому числі і в загальноосвітній школі. Політика гласності і початок перебудови посилили прагнення педагогічної громадськості до перемін у шкільництві. Все помітнішими ставали ідеї побудови національної освіти і виховання.

Перебіг подій на початку 90-х значно позначився на особливостях розвитку школи, наповнені її ідеями та змістом національного виховання. З проголошенням Україною у 1990 році Декларації про державний суверенітет, значно зросла увага до проблем становлення свого народу, формування духовних характеристик його ментальності. У загальноосвітніх школах з'являються народознавчі курси, факультативи, гуртки. Вчителі загальноосвітніх шкіл, педагоги позашкільних закладів активізували діяльність з народознавства.

З 1991 року у школах запроваджено навчальний предмет „Рідний край”. В Україні видаються регіональні посібники з цієї навчальної дисципліни [27]. В цей час нами було написано підручник „Рідний край – Хмельниччина” [28], а Коваленком В.В. і Коваленко А.І „Географія Хмельницької області” [29], що у значній мірі посилює пізнавальний інтерес до краєзнавчо-пошукової роботи. Поряд з цим практикуються різні нетрадиційні для попереднього часу позакласні та позашкільні форми роботи. Наприклад, на Хмельниччині у цей час проводилась олімпіада з народознавства [30]. Учні загальноосвітніх шкіл досліджували природно-географічні і соціально-історичні умови життя Подільського краю і Південно-Східної Волині. Один із етапів роботи проходив під девізом „Братніх народів велика родина навік об'єдналась, щоб цвіла Україна” і передбачав краєзнавчо-пошукову роботу з етнічної історії Хмельниччини і етнографічних ознак матеріальної культури різних етнічних груп населення краю : українців, росіян, євреїв, поляків, чехів, вірмен, та інших. Вперше без переосмислення крізь призму комуністичної ідеології вивчали народні промисли, ремесла, житло, народний одяг, звичаї і свята, сімейно-побутові обряди у тому вигляді, у тій формі і змісті, які збереглися в літературних джерелах кінця XIX ст. та в народній пам'яті. Олімпіада показала, що діти здобули певні емпіричні знання про традиції, звичаї, духовну і матеріальну культуру всіх народів, які населяють Хмельниччину.

Розмірковуючи над результатами своїх досліджень, учні Славутської загальноосвітньої школи №3 писали: „От і скінчилась наша подорож у дивовижну захоплюючу країну „народознавство”. А може то тільки початок? Мабуть, що так, бо із закінченням виконання завдань останнього туру у нас не зник інтерес до рідного краю. Швидше навпаки. Олімпіада розкрила перед нами небачені обрії прекрасного, мудрого, великого” [31]. Аналіз понад 300 надісланих на конкурс робіт показав, що такі думки пронизували більшість учнівських досліджень. Активна пошукова робота сприяла самостійному визначенню кожним учасником приналежності і сповідуванні духовної і національно-культурної спадщини своїх попередників, глибокому осмисленню основ життя прадавніх земляків, проникненням почуттям шани до свого народу.

Підводячи підсумки олімпіади, професор В.П.Струманський відзначив, що участь школярів у дослідженні етносу Хмельниччини „...значно розширила їх знання про національні святині українців, росіян, поляків, євреїв, молдован; про народні обереги і їх охоронні функції, виробничо-технічний зміст матеріально-господарського життя і духовні витоки національної своєрідності етнічної ментальності кожного народу” [32].

Це була не поодиноким практикою у загальноосвітніх школах України. Тому, узагальнюючи досвід, Міністерство освіти України на заміну експедиції „Моя Батьківщина – СРСР” оголошує Всеукраїнський рух „Моя земля – земля моїх батьків”. Програма руху спрямовувала педагогів на вивчення школярами традицій, звичаїв, духовної та матеріальної культури, природи рідного краю за такими напрямками як „Мій рідний край – моя історія жива”, „Рідна мова – пісня солов’їна”, „Ой роде наш красний”, „Струни серця”, „Кришталеві джерела” тощо.

Щоб надати йому організаційно-педагогічного спрямування, Міністерство освіти України, починаючи з 1992 року оголошує ряд краєзнавчих експедицій. Найпопулярнішою серед них була експедиція „Краса і біль України”, яка передбачала пошукову роботу школярів за такими напрямками: а) „Мальовнича Україна”, б) „Сквивджена земля”, в) „Свята спадщина”, г) „З попелу забуття”.

Працюючи за цими напрямками, юні краєзнавці досліджують природу рідного краю, історію природокористування, беруть участь у відновленні пам’яток природи, архітектури, збирають фольклор, досліджують етнос, трагедію голодомору.

Експедиція набула значного поширення у закладах освіти області. У загальноосвітніх закладах працювало більше 700 профільних загонів, які об’єднували понад 25000 учнів загальноосвітніх шкіл [33]. Фольклорно-етнографічні пошуки юних хмельничан були спрямовані на вивчення ігор та забав рідного краю, збір та відтворення традицій святкування „Різдва”, „Маланки”, „Йордана”. Тривалою і фіксовано стійкою стає краєзнавчо-пошукова робота зі збору автентичного фольклору. Підсумком став Міжнародний дитячий фестиваль автентичного співу, що проходив на Хмельниччині під назвою „Калинове намисто”.

В контексті експедиції на Хмельниччині організовано пошукову роботу з історії Подільської писанки та геральдики. Дослідження основ етнопедагогіки показує, що символіка завжди була важливим засобом громадянського виховання. З метою розгортання такої роботи управлінням освіти Хмельницької облдержадміністрації було видано програму гуртка юних геральдистів [34], вжито організаційно-педагогічних заходів для розвитку їх мережі. Вчителі-ентузіасти відгукнулись на це, і сотні школярів досліджували старовинні герби як родові, сімейні, міські і земельні символи. Пошукова і дослідницька діяльність школярів у цьому напрямі сприяла не тільки залученню учнів до поглибленого вивчення історії рідного краю, але й формуванню поваги до державної символіки. Активно працював у цьому напрямі викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії В.М.Гльїнський.

У цей період значно активізувалась робота в усіх загальноосвітніх школах. Нові ідеї, незаангажованість у трактуванні минулого, створювали атмосферу цікавості, творчої активності. Особливо у закладах освіти Дунаєвського району, де під керівництвом начальника відділу освіти В.С.Прокопчука розгорнулася всебічна краєзнавчо-пошукова робота. Вивчення археології, історії, природи краю, фольклору і етнографії, літературного краєзнавства стало основою діяльності всіх шкільних осередків. У селах Смотрич, Підлісний Мукарів, Іванківці, Тинна, Балин створені шкільні краєзнавчі музеї, М.Смотрицького – у Смотричі, В.Баблияка – у Жванчику, І.Сварника – у Лисогірці, Л.Лупана – у Нестерівцях.

Розгортається пошукова робота у Кам’янець-Подільському районі. Зусиллями юних краєзнавців Калачковецької загальноосвітньої школи створено музей „З бабусиною скрині, дідусевого горища”, в якому було зібрано зразки старовинного одягу, вишиванок, сільськогосподарських та ремісничих знарядь праці. Цікава дослідницька робота проводилась у Жванецькій загальноосвітній школі цього ж району. Члени краєзнавчого гуртка школи досліджували події Жванецької битви, збирали матеріали про козацький рух та козаків, які побували у цій місцевості, розробили екскурсійні маршрути, пов’язані з місцями перебування козацьких ватажків: Дмитра Вишневецького, Івана Підкови, Петра Сагайдачного.

У Полонському районі під керівництвом І.Бровчука, вчителя історії загальноосвітньої школи №7 м.Полонного юні краєзнавці дослідили архівні документи, збирали спогади місцевих жителів і на основі

цього не тільки встановили місце розташування але й описали сім православних храмів, які були зруйновані за часів воєнничого атеїзму.

З проголошенням Україною незалежності актуальним з точки зору відновлень історичної пам'яті стало питання про відтворення українських історичних та географічних назв і виховання на цій основі поваги до свого минулого. У 1995 році Міністерством освіти України спільно з Головним управлінням геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті міністрів України було оголошено Всеукраїнську історико-краєзнавчу експедицію учнівської молоді „Мікротопоніми України”. На Хмельниччині силами учнів загальноосвітніх шкіл було зібрано понад 1500 призабутих географічних назв, які є прекрасною джерельною базою для створення словника мікротопонімів, дослідження минулого нашого краю.

В рік десятиріччя трагедії на Чорнобильській АЕС Міністерством освіти і Українським товариством охорони птахів було оголошено краєзнавчу акцію „Птахи рідної землі”. На Хмельниччині в цей час на базі Голосківської школи Летичівського району було створено клуб любителів птахів. Під керівництвом вчителя О.В.Новака [35] учні провели моніторинг впливу автошляхів на популяцію птахів. На основі опрацювання літературних джерел, власних спостережень вони склали довідник „Птахи Хмельниччини”, в якому простежили динаміку орнітофауни рідного краю протягом століття.

Простежуючи згубний вплив людини на природу, діти глибше усвідомлюють і власні екологічні проблеми, шукають шляхи гармонії природи і людини. Сприяла цьому і оголошена у 1998 році Географічним товариством України у партнерстві з Всеукраїнською спілкою краєзнавців історико-географічна експедиція учнівської молоді „Сто чудес України”. Основна мета експедиції – залучення учнівської молоді до виявлення і опису пам'яток природи та культури, які є гордістю рідного краю, а відтак України, виховання на цій основі любові до рідної землі, її природи, історії, культури.

Висновки... Отже, позакласна робота школярів з краєзнавства була стійким компонентом навчального виховного процесу загальноосвітньої школи Хмельниччини. У 50-х-80-х роках краєзнавчі дослідження фактично були пронизані комуністичною ідеологією, яка орієнтувала педагогів і їх вихованців на всебічне вивчення історії комуністичного руху, Жовтневої революції, героїки громадянської та Великої Вітчизняної воєн, життя і діяльності В.І.Леніна і таке інше. Деяко виокремлено і менш ідеологізовано розглядалися питання дослідження природи та географічне краєзнавство.

В умовах становлення національної системи виховання інтерес до краєзнавчо-пошукової роботи школярів зростає. Добре диференціюється народознавчий аспект, який на певний час стає домінуючим. Природа, історія, виробнича діяльність осмислюються крізь призму духовної і матеріальної культури народу. В цей час з'являються теоретичні розробки з проблем українського національного краєзнавства, зміст якого формується навколо таких базових елементів як природа, історія, соціальна сфера, що мають генетичну єдність у межах незначних за розмірами територій [36]. Краєзнавча робота стає фактором формування національної свідомості, засобом соціологізації особистості, її громадянського виховання і самовиховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Нариси з історії українського шкільництва (1905-1933): Навчальний посібник / О.В.Сухомлинська, Т.О.Самоплавська та інші / За ред. О.В.Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996 – 304с.
2. Бабенко Л.Л. Школа і краєзнавство в Україні в 20-х на початку 30-х років // Історичне краєзнавство і культура. – Харків-Київ: Рідний край, 1997. – С.81.
3. Бенедюк В. Краєзнавчий принцип навчання: історичний аспект // Географія та основи економіки в школі. – 1998. – №1. – С.30.
4. Самоплавська Т.О. Внесок М.Яворського і С.Рудницького в українське шкільне краєзнавство // Шлях освіти. – 1997. – №3. – С.43.
5. Костриця М.Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі. – К.: Радянська школа, 1985. – С.5-9.
6. Обозний В.В. Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя: Автореф. дис. канд. пед. наук. / Національний пед. університет ім. М.П.Драгоманова. – К., 2002. – 40с.
7. Лисенко А.В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів словесників: Автореф. дис. канд. пед. наук. / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2002. – 18с.
8. Міщенко Т.М. Педагогічні основи підготовки майбутніх вчителів до краєзнавчої роботи в сільській школі: Автореф. дис. канд. пед. наук. / Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2001. – 20с.
9. Рудницька Н.Ю. Становлення та розвиток шкільного краєзнавства на Волині (1917-1932): Автореф. дис. канд. пед. наук. / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2000. – 22с.
10. Андрухів І.О. Виховна діяльність Українських виховних товариств у Галичині. (1894-1939): Автореф. дис. канд. пед. наук. – Івано-Франківськ, 1997. – 21 с.
11. Центральний державний архів вищих органів України (ЦДАВО) – Ф.166. – Оп.4. – Спр.857. – Арк.21-22; Спр.833. – Арк.16; Ф.166. – Оп.6. – Спр.110. – Арк.2; Ф.166. – Оп.15. – Спр.1281. – Арк.1-83; Спр.4414. – Арк.13-97; Ф.166. – Оп.16. – Спр.3696. – Арк. 199.
12. Піщанський А.Й. За дальший розвиток туристсько-краєзнавчої роботи серед піонерів і школярів / З досвіду екскурсійно-туристської та краєзнавчої роботи в школі. – К.: Радянська школа. – 1959. – Вип.3. – С.4-10; Любченко М.С. Метеорологічні та агрометеорологічні спостереження в школі // Радянська школа. – 1960. – №6. – С.59-63;

Шипович Є.Й., Щербань М.І. Республіканські олімпіади юних географів-краєзнавців // Краєзнавство в школі. – К.: Радянська школа. – 1967. – Вип.10. – С.210.; Смужаниця В.І. Краєзнавча робота в сучасній школі // Радянська школа. – 1979. – №2. – С.45.; Швець М.О. Організація роботи геологічного гуртка в школі // Методика викладання географії. – Вип.11. – К.: Радянська школа. – 1983. – С.80-89.

13. Бабишин С.Д. Путівник по визначних місцях області.(на допомогу юним мандрівникам по рідному краю). – Хмельницький, 1958 – 81с.

14. Державний архів Хмельницької області. – Ф.П 862. – Оп.2 – Спр.1281. – Арк. 1-83.

15. ЦДАВО. – Ф.166. – Оп.15. – Спр .6122. – Арк.3.

16. ДАХО. – Ф.902. – Спр.288. – Оп.4. – Арк.26, 27, 38, 39.

17. Бабишин С.Д. Краеведение как средство связи школы с жизнью и подготовки учащихся к труду: Автореф. дис.... канд. пед наук. – М., 1963.

18. Лейбельман М.С., Піщанський А.Й. Досягнення дитячого туризму і краєзнавства на Україні // Краєзнавство в школі. – К.: Радянська школа. – 1967. – Вип.10. – С.30.

19. Бабишин С.Д Из опыта краеведческой работы в школе (на материалах школ Хмельницкой области) // История СССР. – 1964. – №2. – С.237-238.

20. Водзинский Д.И. Внеклассная воспитательная работа в школе. – М.: Учпедгиз, 1961. – 233с.

21. Якубовський В.І. З досвіду роботи гуртка юних археологів // Радянська школа. – 1973. – №6. – С.76.

22. Горанський А.Д. Геологічний музей – діє // Педагогічний вісник. Науково-методичний журнал управління освіти Хмельницької облдержадміністрації. – 1999. – №1. – С.19.

23. Соловей М.В. Природоохоронне виховання при вивченні рідного краю // Радянська школа. – 1987. – №1 – С.38-41; Соловей Н.В., Соловей І.В. Изучение ПТК своей местности // География в школе. – 1987. – №1. – С.53-54.

24. Кидалова Т.Д., Солончак М.С., Дорош В.І. Організація і зміст туристсько-екологічного маршруту // Проблеми екології Поділля. Тези доповідей наукової конференції. – 1989. – С.178.

25. З програми комуністичної партії Радянського Союзу./ Основні документи про реформу загальноосвітньої школи. Упорядник В.Білоголовський. – К.: Радянська школа, 1986. – С.6.

26. Інформаційно-аналітичний збірник. Освіта Хмельниччини. – 1988. – С.76.

27. Булава Л. Курс „Географія рідного краю: підходи до розробки регіональних посібників.// Краєзнавство та шкільний туризм. – 1997. – №4. – 68с; Бойко В. Чий „Рідний край” кращий?// Краєзнавство та шкільний туризм. – 1997. – №4(9).

28. Соловей М.В. Рідний край – Хмельниччина. Навчальний посібник для учнів 5 класу. – Хмельницький: Поділля, 1994. – 98с.

29. Коваленко В.В.Коваленко А.І. Географія Хмельницької області. Підручник для 5 класу. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1994. – 98с.

30. До питання з народознавства Поділля. Навчальний посібник (Упоряд. В.П.Струманський, М.В.Соловей та інші). – Хмельницький, 1995. – 28с.

31. Там само. – С.3

32. Там само. – С.3.

33. Туризм і краєзнавство. Інформаційний збірник Українського Державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. – К., 1997. – №5.

34. Ільїнський В.М. Юні геральдисти. Програма гуртка / Збірник програм для позашкільних закладів і загальноосвітніх шкіл (Упоряд. В.Є.Берега, М.В.Соловей, Л.В.Красномовець, В.Ю.Іова) – Хмельницький, 1997.

35. Новак О.В., Новак Л.М. Орнітофауна Хмельницької області (фауністична характеристика). Навчально-методичний посібник. – Хмельницький: Майбуття, 1998. – 27с.

46. Жупанський Я.І., Круль В.П. До питання про географічні засади сучасного національного краєзнавства // Український географічний журнал. – 1993. – №3. – С.52.

Аннотація

Н.В.Соловей

**Региональний аспект пошуково-краєведчої роботи учнівських
общеобразовательних шкіл во второй половине XX столетия**

В статті описані тенденції розвитку пошуково-краєведчої роботи учнівських общеобразовательних шкіл Хмельницької області во второй половине XX столетия.

Ключевые слова: краєведение, пошуково-краєведча робота, туризм, експедиція, людина.

Summary

M.V.Solovey

**The Regional Aspect of Native Land Research Work by the Students of General Schools
in the Second Half of XX century**

The tendencies of the development of native land research work by the students of general schools in the second half of XX century are described in the article.

Key words: native land study, native land research work, tourism, expedition, personally.

Дата надходження статті

„5” травня 2008 р.